მიხეილ მახარაძე

„მზიანი ღამის“ გაგებისთვის <<ვეფხისტყაოსანში>>

შოთა რუსთაველის <<ვეფხისტყაოსნის>> გამოთქმები - „მზიანი ღამე“ და „უჟამო ჟამი“, რომლებიც უმნიშვნელოვანეს აზრობრივ დატვირთვებს ატარებენ, აზრთა სხვადასხვაობებს იწვევს. აღნიშნული გამოთქმების არსის გასაგებად აუცილებელია კონკრეტულ საკითხებში წინამავალ მსოფლმხედველობებთან რუსთაველის დამოკიდებულების გარკვევა.

ამ მიმართებით შალვა ნუცუბიძემ ასეთად მიიჩნია არეოპაგიტული მოძღვრება და სათანადოდაც დაასაბუთა თავისი მოსაზრება (**ნუცუბიძე** 1976: 502-511). ამ საკითხში ნუცუბიძის პოზიციის მართებულობა შემდგომმა კვლევებმაც დაადასტურა.

აღნიშნულის ფონზე საკითხში გარკვეული სიცხადე შეაქვს იმ გარემოებას, რომ პოემაში რუსთაველი მიმართავს პლატონსა და „ბრძენ დივნოსს“ (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელს). ხოლო პოემის ერთ ადგილას, როცა საუბარია ღმერთზე, როგორც „ერთ-არსება ერთზე“, „მზიან ღამესა“ და „უჟამო ჟამზე“, აღნიშნავს, რომ ამას ამბობდნენ წინარე ფილოსოსოფოსები („ფილოსოფოფოსნი წინანი“). ამ საკითხზეც აზრთა სხვადასხვაობაა, მაგრამ სტროფის შინაარსიდან და კონტექსტიდან გამომდინარე, ეჭვგარეშეა, რომ „ფილოსოფოსნი წინანი“-ში იგულისხმებიან ნეოპლატონიკოსები.

ეს, ერთი შეხედვით ზედაპირზე გამოტანილი რუსთაველის აზრები სულაც არ არის ზედაპირული და არც შეიძლებოდა ყოფილიყო ზედაპირული, რადგანაც საქმე ეხება ეპოქალური მნიშვნელობის შემოქმედის მსოფლმხედველობას. ფაქტობრივად, რუსთაველის ამ დამოწმებებსა და განაზრებაში აკუმულირებული და გად-მოცემულია მისი ფილოსოფიური მრწამსის მკვებავი წყაროები. ამასთან, გამორჩეულად აქცენტი გაკეთებულია პლატონისა და ქრისტიანული

ნეოპლატონიზმის წარმომადგენელის - „ბრძენ დივნოსის“ - ფსევდო-დიონისე არეოპაგელის უმნიშვნელოვანეს თვალსაზრისებზე.

ახლა ვნახოთ როგორ აისახა არეოპაგიტული იდეები „ვეფხისტყაოსანში“. ნეოპლატონიზმში, არეოპაგიტულ მოძღვრებასა და XI_XII საუკუნეების ქართულ ფილოსოფიურ აზრში ერთ-ერთი მთავარი საკითხი სიკეთისა და ბოროტების მიმართებაა. როგორც ერთ, ისე მეორე და მესამე შემთხვევაში ბოროტება უარსებოა, ის არასუბსტანციურია. ეს იდეა რუსთაველთან არეოპაგიტიკიდან გადმოდის და ამ საკითხში არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან ქართული რენესანსის პოეზიის კავშირის თვალნათლივ მაგალითად ნუცუბიძეს მიაჩნია „ვეფხისტყაოსნის“ შემდეგი სტროფი:

,,ამ საქმესა დაფარულსა ბრძენი დივნოს გააცხადებს:

ღმერთი კარგსა მოავლინებს და ბოროტსა არ დაბადებს,

ავსა წამ-ერთ შეამოკლებს, კარგსა ხან-გრძლად გააკვლადებს,

თავსა მისსა უკეთესსა უზადო-ჰყოფს, არ აზადებს“.

ნუცუბიძის აზრით, სიკეთისა და ბოროტების მიმართების თვალსაზრისი ნეოპლატონიზმიდან გადადის ქრისტიანულ ნეოპლატონიზმში - არეოპაგიტიკაში, სადაც ნეოპლატონიზმი ,,გადარგულია“ ქრისტიანულ ნიადაგზე და საუკუნეების შემდეგ ამ საკითხზე არეოპაგიტულ თვალსაზრისს პეტრიწისეული რედაქციით ,,პოეტური ფორმით“ გადმოსცემს რუსთაველი (**ნუცუბიძე,** 1976: 179).

რუსთაველის შემოქმედებისადმი მიძღვნილ მეორე გამოკვლევაში, ნუცუბიძემ გამოკვეთა რუსთაველის პოეზიის სათავეები, კერძოდ: რუსთაველის პოეზიის ხალხური და ლიტერატურული ძირები და რუსთაველის მსოფლმხედველობის ფილოსოფიური საფუძვლები. აქვე არის მსჯელობა „ვეფხისტყაოსანზე“ არეოპაგიტიკის გავლენის შესახებ.

ნუცუბიძე ახალ ნაშრომში უბრუნდება „ვეფხისტყაოსნის“ იმ ცნობილ სტროფს, რომელიც სიკეთის აბსოლუტურობასა და ბოროტების არასუბსტანციურობას ეხება და, სადაც რუსთაველი პირდაპირ მიუთითებს ამ იდეის ავტორზე _ ,,ბრძენ დივნოსზე“. ის ორ დებულებას გამოყოფს სტროფში, რომლებიც ღმერთის მიერ კეთილის მოვლინებასა და ბოროტების წარმოუშობლობას ეძღვნება (**ნუცუბიძე,** 1980: 121-123).

ნუცუბიძე, „ვეფხისტყაოსნის“ ამ საოცრად შინაარსიან და ტევადი სტროფის დასაწყისში მოცემული ,,დაფარული საქმის“ (,,ამ საქმესა დაფარულსა“) სათავესაც

არეოპაგიტულ მოძღვრებაში ხედავს, რაც კარგად ჩანს ავთანდილის ლოცვაში ტარიელთან მეორედ გამგზავრების წინ:

,,ილოცავს, იტყვის: მაღალო ღმერთო ხმელთა და ცათაო,

. . . . . .

უცნაურო და უთქმელო, უფალო უფლებათაო“ (**ნუცუბიძე,** 1980: 126).

აქ, რუსთაველის შემოქმედების სიახლოვე და კავშირი არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან ეჭვგარეშეა, რაც კარგად აქვს შენიშნული ნუცუბიძეს.

შალვა ხიდაშელის აზრით, ნუცუბიძის გაწეული კვლევა-ძიებით, ,,არსებითად რუსთაველის წყაროს ძიება ამ მიმართულებით რჩებოდა ნეოპლატონიზმის თეორიის ფარგლებში, რადგან თვით არეოპაგიტიკის ფილოსოფიური წყაროს იგივე ნეოპლატონიზმი წარმოადგენდა“ (**ხიდაშელი,** 1988: 239).

ხიდაშელი იხილავს „ვეფხისტყაოსნის“ სტროფებიდან ისეთ ადგილებს, რომელთა კავშირი არეოპაგიტულ მოძღვრებასთან ეჭვგარეშეა.

,,არა ვიქმ, ცოდნა რას მარგებს ფილოსოფოსთა ბრძნობისა,

მით ვისწავლებდით, მოგვეცეს შერთვა ზ ე ს თ მ წ ყ ო ბ რ თ ა წ ყ ო ბ ი ს ა“.

,,არ ცოცხალ ვიყო, რას მაქნევ, რა დავრჩე, ხელსა მხდი რასას

დამშლიან ჩემნი კავშირნი, შევრთვივარ სულთა ს ი რ ა ს ა“.

ხიდაშელის აზრით, ამ სტრიქონებში კარგად ჩანს რუსთაველის შეხედულება არსის, როგორც ,,მწყობრთა წყობის სირას“ ნეოპლატონურ-არეოპაგიტული წარმომავლობა. სწორედ ნაოპლატონიზმში და განსაკუთრებით არეოპაგიტიკაში ბოროტება განისაზღვრება მხოლოდ სიკეთესთან დაპირისპირებაში და პრედიკატებით: უმიზეზობა, უმიზნობა, უარსობა, უკეთურობა და ა.შ. ყოველი ამ განსაზღვრების საპირისპიროდ კი, მოიაზრება მხოლოდ დადებითი ფორმა - სიკეთე (**ხიდაშელი,** 1988: 266).

,,მზიანი ღამისა“ და ,,უჟამო ჟამის“ გამოთქმების არსის გასაგებად უნდა შევეხოთ „ერთ-არსება ერთის“ საკითხს „ვეფხისტყაოსანში“, სადაც აღნიშნულია:

„ჰე, მზეო, ვინ ხატად გთქვეს მ ზ ი ა ნ ი ს ა ღ ა მ ი ს ა დ,

ერთ-არსებისა, ერთისა, მის უ ჟ ა მ ო ს ა ჟ ა მ ი ს ა დ,

ვის გმორჩილებენ ციერნი, ერთის იოტის წამისად,

ბედსა ნუ მიცვლი, მიაჯე შეყრამდის ჩემად და მისად!

ვ ი ს ს ხ ა ტ ა დ ღ მ რ თ ი ს ა დ გ ი ტ ყ ვ ი ა ნ ფ ი ლ ო ს ო ფ ო ს ნ ი

წ ი ნ ა ნ ი“.

რუსთაველი თვითონ მიუთითებს მისი ამ სახეების წყაროზე ,,ფილოსოფოსნი წინანი“-ზე. საკმარისია გავიხსენოთ თუ ვინ იყვნენ ის ფილოსოფოსები, რომლებიც მზეს ღმერთის ხატად თვლიდნენ და ძნელი არ იქნება იმის გარკვევა, თუ ვინ იგულისხმებიან მათში.

მზეს ღმერთის ხატად სახავდნენ ნეოპლატონიკოსები და მათ შორის, ქრისტიანული ნეოპლატონიზმის წარმომადგენელი ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი. ამასთან, ღმერთისა და მზის ანალოგიის ცნობილი თვალსაზრისი ფსევდო-დიონისემ განსაკუთრებულ სიმაღლეზე აიყვანა. იმის გათვალისწინებით, რომ <<ვეფხისტყაოსანში>> კარდინალური საკითხზე დამოწმებულია ,,ბრძენი დივნოსი“ - ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი და არა სხვა ვინმე, საფუძველს გვაძლევს ,,ფილოსოფოსნი წინანი“-ში ვიგულისხმოთ ნეოპლატონიკოსები, ზოგადად და ფსევდო-დიონისე, კერძოდ.

ამის მიუხედავად, ქართულ მეცნიერებაში იყო მცდელობები „ერთ-არსება ერთი“ წარმოედგინათ, როგორც „ერთ-არსება სამად“, ხოლო „მზიანი ღამე“ – „ზენაისა სამისად“ და ამის შეასაბამისად მოითხოვდნენ პოემის ტექსტის შესწორებას. მაგრამ, როგორც ხიდაშელი აღნიშნავს, სპეციალური „კომისიის წევრებმა ასეთ შესწორებას არ დაუჭირეს მხარი და პოემის ერთ-ერთი ბრწყინვალე პოეტური სახე გადაურჩა დამახინჯებას“ (ხიდაშელი, 1988: 254, 353-355).

ხიდაშელი ამ ცნებების შესახებ სხვადასხვა ავტორთა თვალსაზრისების კრიტიკული ანალიზის საფუძველზე მიდის იმ დასკვნამდე, რომ ,,რუსთაველი იმდენად ღრმადაა გაცნობიერებული მოძღვრებაში, საიდანაც ,,მზიანი ღამე“ მომდინარეობს, რომ ამოდის ამ თვალნათლივი სახის მოაზრების ყველაზე რთული და ამავე დროს თავისებური შეხედულებიდან ნათელისა და ბნელის, ,,მზიანისა“ და ,,ღამის“ გაერთიანების შესახებ. რუსთაველის ,,მზიანი ღამე“ არაა არც ცალკე აღებული ნათელი (მზე) და მისი წარმოდგენა, არც ცალკე აღებული ბნელი (ღამე) და მისი წარმოდგენა. ესაა ერთი მთლიანი წარმოდგენა, რომელშიც ნათელი და ბნელი ერთმანეთს ემთხვევა, ისევე როგორც ღმერთში ერთმანეთს ემთხვევა არსებობა და არარსებობა, ცოდნა დამყარებული მის არსებობაზე ყოველივეში, ცოდნას დამყარებულს არ-არსებობაზე არსად“ (ხიდაშელი, 1988: 288).

ხიდაშელი ამავე კონტექსტში იხილავს „უჟამო ჟამის“ცნებას. არეოპაგიტიკაში დაპირისპირებული პრედიკატები, ხიდაშელის მართებული აღნიშვნით, ღმერთის მისტიკური წვდომის საფეხურზე ,,მოიხსნება“, როცა ღმერთი ხასიათდება ,,არცა საუკუნე, არცა ჟამი“, ,,არცა სიდედე, არცა სიმცირე“, იგი ,,არცა დგას, არცა იძვრის“ და ა.შ. აქედან ხიდაშელი ასეთი შემაჯამებელ დასკვნას აკეთებს: ,,მაგრამ ამას რუსთაველის ,,უჟამო ჟამის“ გარკვევისათვის ის მნიშვნელობა ენიჭება, რომ რუსთაველის დამოკიდებულებას არეოპაგიტიკისგან კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი თვალსაზრისით ადასტურებს. აქ კი საკმარისია იმის დადგენა, რომ არეოპაგიტიკაში ,,უჟამო“ და ,,ჟამი“ გარკვეულია როგორც ერთი მეორის საპირისპირო ცნებები და ორივე მათგანი მიეწერება პირველმიზეზს; გამართლებულია და დასაბუთებული ღმერთის წარმოდგენა, როგორც ,,უჟამოსი“ და როგორც ,,ჟამის“ (**ხიდაშელი,** 1988: 297).

რუსთაველის ეს თვალსაზრისი, ხიდაშელის შენიშვნით, პირდაპირ კავშირშია არეოპაგიტიკასთან, რომ ამ მოძღვრებაში მოცემული ღმერთის დადებითი (კატაფატიკური) და უარყოფითი (აპოფატიკური) დახასიათება სწორედ ასეთად წარმოადგენს ღმერთს. დადებითი დახასიათების მიხედვით, ღმერთი ნათელია, ხოლო აპოფატიკური მეთოდით დახასიათებული ღმერთი არის გაურკვეველი და ბნელი. ხიდაშელი აქ არ ჩერდება და მრავალმხრივ საყურადღებოდ შენიშვნას აკეთებს: ,,მაგრამ ამით არ ამოიწურება საბოლოო პასუხი კითხვაზე. ცალ-ცალკე აღებული ,,ნათელი“ და ,,ბნელი“ დაპირისპირებულ მიმართებათა გამოხატულებაა. ,,მზიანი ღამე“ კი ერთი ცნებაა და პრობლემა დაპირისპირებული წარმოდგენების გაერთიანებაში და მისი ონტოლოგიური საფუძვლების დასაბუთებაშია (ხიდაშელი, 1988:289).

აქ დამატებით შეიძლება აღინიშნოს, რომ პირველმიზეზის, ღმერთის წარმოდგენა ურთიერთგამომრიცხავი ცნებებით უცხო არ არის შუა საუკუნეების აზროვნებისთვის (მაქსიმე აღმსარებელი, ერიუგენა და სხვები), რომელთა ერთ-ერთი მთავარი წყაროც არეოპაგიტული მოძღვრებაა, სადაც ღმერთი დახასიათებულია, როგორც - „ზეშთა არსებისაჲ საღმრთოჲსა ბნელისა“, „საღმრთოთა ნათელთა“, „ნათელი ნისლი“ და ა. შ. (პეტრე იბერიელი, 1961: 223-225).

დასკვნის სახით შეიძლება ითქვას, რომ რუსთაველის <<ვეფხისტყაოსანში>> მოცემული ,,მზიანი ღამე“ და ,,უჟამო ჟამი“ გამოხატავს ღმერთს, რომელიც, როგორც

უმაღლესი არსება, თავის თავში მოიცავს დაპირისპირებულ მხარეებს და საკუთრივ მაღლა დგას ყოველგვარ დაპირისპირებაზე. მსგავსი ვითარებაა არეოპაგიტიკაში, სადაც ღმერთი მაღლა დგას ყოველგვარი დადებითი და უარყოფითი დახასიათებით მიღებულ ცოდნაზე (პეტრე იბერიელი, 1961: 224).

არეოპაგიტული მოძღვრების გავლენა ყველაზე ნათლად რუსთაველის „ვეფხისტყაოსანშია“ და კარდინალურ საკითხებში სწორედ ფსევდო-დიონისეს დამოწმება პოემაში იმის დასტურია, რომ მისი ძირითადი მსოფლმხედველობრივი წყარო სწორედ არეოპაგიტიკაა.

Mikheil Makharadze

To the understanding of the “Sunlit Night” in the “Knight in the Panther's Skin”

Resume

The article discusses the content of the phrase "sunny night" given in the “Knight in the Panther's Skin” Rustaveli and its connection with areopagy

გამოყენებული ლიტერატურა:

ნუცუბიძე შალვა, „რუსთაველი და აღმოსავლური რენესანსი“, შრომები, ტ., IV, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1976.

ნუცუბიძე შალვა, „შოთა რუსთაველის შემოქმედება“, შრომები, ტ., VII. გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 1988.

პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი), შრომები, გამომცემლობა „თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი“,თბილისი 1961.

ხიდაშელი შალვა, „ქართული ფილოსოფიის ისტორია“, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი 1988.